

Ivo Glavaš

Prilozi za antičku topografiju Petrovog polja. Logor rimskih pomoćnih vojnih postrojbi u Kadinoj Glavici, municipij Magnum i beneficijarijska postaja u Balinoj Glavici.

Ivo Glavaš
Ministarstvo kulture
Konzervatorski odjel u Šibeniku
HR- 22 000 Šibenik, Stube Jurja Čulinovića 1/3

UDK: 902.2(497.5-37Drniš)
904(497.5-37Drniš):355.1(37)“00/02“
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
Primljen/Received: 29. 3. 2012.

Ključne riječi: Kadina Glavica, castellum, Promona, Balina Glavica, municipij Magnum, konzularni beneficijariji

Key words: Kadina Glavica, castellum, Promona, Balina Glavica, Municipium Magnum, Beneficarii consularis

U tekstu se govori o dva lokaliteta na prostoru Petrovog polja u blizini Drniša: logoru rimskih pomoćnih vojnih postrojbi u Kadinoj Glavici i municipiju Magnu i beneficijarijskoj postaji u Balinoj Glavici u naselju Umljanović. U logoru u Kadinoj Glavici na sjevernom dijelu Petrovog polja zabilježeno je prisustvo jedne konjaničke ale i četiri kohorte. To su: ala I. Claudia Nova, kohorta I. Lucensium equitata, kohorta III. Alpinorum equitata, kohorta I. Belgarum equitata i kohorta I. milliaria Delmatarum. Rimske pomoćne vojne postrojbe prema postojećim epigrafskim svjedočanstvima boravile su u logoru u Kadinoj Glavici vjerojatno kontinuirano u vremenskom periodu od prve polovice 1. stoljeća do 3. stoljeća. Neki spomenici pripadnika pomoćnih postrojbi, koje su bile smještene u logoru u Kadinoj Glavici, nalaze se danas na otvorenom u naseljima Kadina Glavica i Otavice. Municipij Magnum ubiciran je u Balinoj Glavici na krajnjem jugoistočnom rubu Petrovog polja u naselju Umljanović. Kao značajno naselje u unutrašnjosti rimske Dalmacije funkcioniralo je sve do kasne antike. Danas je prostor nekadašnjeg municipija Magna nenastanjen, a zemlja neobrađena. Sondiranjem prostora podno Baline Glavice utvrđeni su ostaci arhitekture, a na površini su također vidljivi arheološki ostaci. Kod Magna, nakon odlaska legija, nalazila se postaja konzularnih beneficijara u kojoj su bili raspoređeni pripadnici legije XI. Claudia i legije XIII. Gemina s dunavskog limesa. Rad je nastao kao rezultat rekognosciranja antičkih arheoloških nalazišta u Petrovom polju. Godine 2009. rekognoscirano je područje podno Baline Glavice zbog opasnosti potapanja tog značajnog nalazišta za potrebe hidroakumulacije. Rezultat terenskog obilaska je uspostavljanje preventivne zaštite nad arheološkim nalazištem. Iduće 2010. godine obavljeno je sustavno rekognosciranje u blizini

naselja Kadina Glavica za koji se pretpostavlja da predstavlja prostor koji je zauzimao logor rimskih pomoćnih vojnih postrojbi.

LOGOR POMOĆNIH POSTROJBI U KADINOJ GLAVICI

Veliki broj natpisa pripadnika različitih rimskih pomoćnih vojnih postrojbi sa sjevernog dijelu Petrova polja kraj Drniša jasno pokazuju da na tom prostoru treba tražiti augzilijarni *castellum*. Različiti autori pokušavali su ubicirati logor pomoćnih postrojbi, ali su svi dosadašnji zaključci o mjestu gdje bi se logor nalazio bili kabinetske naravi bez neposrednog uvida u stanje na terenu. Logor se uglavnom pokušalo vezati uz tri lokacije s kojih su došli kameni spomenici pripadnika augzilijarnih postrojbi - Tepljuhom (Promonom), Kadinom Glavicom i Balinom Glavicom (kasniji *municipium Magnum*).¹ Sva tri spomenuta mjesta su, zemljopisno gledano, u neposrednoj blizini tako da su nalazi natpisa mogli unijeti određenu zabunu ukoliko se ne poznaje situacija na terenu. Kako bi se razriješile dileme tijekom studenog 2010. godine obavljeno je sustavno rekognosciranje terena oko Kadine Glavice.² Prethodno je pregledana satelitska slika prostora naselja Kadina Glavica na globalnom internetskom servisu Google Earth. Sjeverozapadno od Kadine Glavice lako se uočava gotovo pravilni kvadratni prostor, (sl. 1) koji je na topografskoj karti smješten na jugozapadnom podnožju uzvišenja Glavičina (sl. 2). U naravi se radi o parcelama 685/1, 685/2, 685/3, 685/4, 685/5, 685/6, 685/7, 688, 690/1 i 690/2 sve katastarska

1 Alföldy, G. (1962.): Die auxiliartruppen der Provinz Dalmatien, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 14, Budapest: 284, Wilkes, J. (1969.): *Dalmatia*, London, 139.

2 U rekognosciranju prostora Kadine Glavice sudjelovali su prof. dr. Željko Miletić sa Sveučilišta u Zadru, Joško Zaninović ravnatelj Gradskog muzeja u Drnišu i autor ovog rada. O tome vidi i: Glavaš, I. – Miletić, Ž. – Zaninović, J. (2010.): Augzilijarni kaštel kod Kadine Glavice, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 3: 71-74, Zagreb.

1 Satelitski snimak kaštela u Kadinoj Glavici
(preuzeto s: Google Earth)
Satellite image of the castellum at Kadina Glavica
(taken from: Google Earth)

2 Pozicija augziliarnog kaštela na topografskoj karti M=1:25000
Position of the auxiliary castellum on the topographic map M=1:25000

općina Parčić.³ Dimenzije prostora su približno 200 x 200 metara što čini površinu od 4 hektara.⁴ Mjesto na kojem se nalazi pretpostavljeni *castellum* predstavlja blagu padina podno uzvisine Glavičina (kota 336) s koje se pruža pogled prema Drnišu i Petrovom polju (sl. 3). Strateške kvalitete lokacije su evidentne: zahvaljujući smještaju na blagoj uzvisini prostor nije nikad poplavljen, a posve je pregledno Petrovo polje i planina Promina na sjeverozapadu. Unutar pretpostavljenog prostora logora pomoćnih postrojbi teren je podijeljen na nekoliko horizontalno položenih parcela u smjeru istok-zapad, dok se izvan ovog prostora parcele nižu u pravcu sjever-jug. Uočavaju se različite nepravilnosti na tlu i bojama niske vegetacije koje su posljedica postojanja arhitekture ispod površine. Prostor je odijeljen stepenastim nasipima od okoline, a na nekim rubovima parcele, osobito na istočnoj strani pružaju se kamene suhozidne gomile nastale raščišćavanjem obradive zemlje ispod kojih se mogu pretpostaviti stariji zidovi (sl. 4). Rubovi parcele gotovo sigurno odgovaraju perimetru obrambenog bedema. Na istočnom rubu nalaze se ostaci objekta zidanog kamenim klesancima povezanim vapnenim mortom, koji nije iz rim-

skog doba, ali je sazidan u potpunosti od kamenih blokova na kojima se vide tragovi obrade zubačom. Uz sjeverni rub prostora, koji je na najvišem dijelu pretpostavljenog logora na uzvišenju Glavičina, nalazi se veliki nasip s kamenjem koji sprečava eroziju tla i predstavlja rad ljudskih ruku. Na terenu i satelitskoj snimci, vidi se pravac koji iz središta prostora kaštela vodi u smjeru sjeverozapada, a mogao bi predstavljati trasu rimske ceste koja je prekrivena debokim slojem zemlje nastalim kontinuiranom erozijom i naplavlivanjem tla (sl. 5). Sondažna i sustavna arheološka istraživanja, prvenstveno na pravcu pružanja obrambenog bedema logora pomoćnih postrojbi, odredit će prostornost i razmještaj osnovnih sadržaja unutar logora. Istraživanja je potrebno provesti i izvan perimetra obrambenog bedema u pravcu jugoistoka gdje se na terenu i satelitskoj snimci uočavaju neravnine koje nisu karakteristične za uobičajeni pravac pružanja parcela. Tu su mogli biti smješteni oni sadržaji koji i inače nisu smješteni unutar vojnog logora kao što je *balneum*.

Logor pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici vjerojatno je bio je pod zapovjedništvom legijskog logora u Burnu. Osnovna rimska strategijska zamisao bila je formiranje linije obrambenih utvrda usred delmatskog teritorija duž magistralne prometnice Akvileja – Dirahij, počevši od legijskog logora u Burnu na samoj granici Liburnije do augziliarnog logora Bigest u blizini kolonije Narone. Taj lanac utvrda štiti je rimske gradove i građane u priobalju prvenstveno na samom početku 1. stoljeća, kada je romanizacija nekadašnjeg delmatskog i drugih teritorija u unutrašnjosti

3 Podaci preuzeti s javno dostupnog servisa Ministarstva poljoprivrede pod nazivom ARKOD.

4 Ovdje treba napomenuti da površina augziliarnih logora varira ovisno o veličini vojne jedinice. U rasponu je od od 0,6 ha kakvi su primjerice logori Rough Castle u Škotskoj i Hesselbach u Njemačkoj do čak 5,9 ha površine logora Newstead u Škotskoj i Aalen u Njemačkoj. Najveći broj logora prema dimenzijama pripada jednoj od dvije kategorije: od 1,2 do 1,4 ha i od 2 do 2,5 ha. Ukoliko se pokaže da se na parcelama kod Kadine Glavice radi o logoru pomoćnih postrojbi, ta površina bi mogla biti dostatna za vojnu jedinicu tipa *ala milliaris*. Vidi o tome: Campbell, D. B. (2009): *Roman Auxiliary Forts 27 BC – AD 378*, Oxford, 28-32.

3 Pogled na prostor kaštela i Petrovo polje (foto: I. Glavaš)
Position of the auxiliary castellum and Petrovo polje (photo: I. Glavaš)

4 Kamene gomile na pravcu pružanja obrambenog bedema
(foto: I. Glavaš)
Stone heaps extending along the defensive wall
(photo: I. Glavaš)

Dalmacije bila još uvijek slabo uznapređovala.⁵ Dakle, logor pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici mogao je osiguravati segment glavnog magistralnog prometnog pravca Akvileja-Dirahij i sve ostale prometne pravce koji su išli ovim prostorom.⁶ Dio magistrale od Burna do Andetrija na kojem se nalazi logor pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici izgrađen je najkasnije u Augustovo vrijeme.⁷ Kako je glasilo ime logora u Kadinoj Glavici? Vrlo vjerojatno *Promona* prema imenu lokalne peregrinske zajednice centar koje je *pagus* obližnjeg municipija u Magnu.⁸ Za tu analogiju imamo potvrdu i u nazivu samog legijskog logora u Burnu koji je ime dobio po središtu peregrinske zajednice Burnista. Za razliku od Burna koji je najkasnije za vrijeme Hadrijana dobio municipalni

5 Alföldy, G. (1962.): nav. dj.: 284-285., Wilkes, J. (1969.): nav. dj. 97., Zaninović, M. (1996.b): Vojni značaj Tilorija u antici, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 281, Tončinić, D. (2011.): *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije*, Split, 169-170, Zaninović, M. (2010.): Rimska vojska u Iliriku, *Nalazi rimske vojne opreme u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Zagreb, 20-21. Kritički osvrt na postojanje tzv. delmatskog limesa vidi novije kod: Sanader, M. (2002.): Tilorium, Burnum, Bigeste. Novi prilog dataciji Delmatskog limesa, *Arheološke studije i ogledi*, Zagreb, 120-128 i Periša, D. (2008.): Je li delmatsko područje presjekao rimski limes?, *Arcaeologia Adriatica*, 2,2: 507-517, Zadar.

6 Miletić, Ž. (2006.): Roman Roads along the Eastern Adriatic: State of Research, *Les routes de l'Adriatique antique. Geographie et economie. Putovi antičkog Jadrana. Geografija i gospodarstvo*, Bordeaux-Zadar: 129-131.

7 Vidi o tome: Miletić, Ž. (2006.): nav. dj.: 131.

8 *Pagani Promonenses* se spominju na brončanoj pločici (CIL III, 149692) koja se čuva u Beču, a prvi je - inače dosta fragmentarni natpis - s Promonom povezoao 1902. godine još Mommsen. Vidi o tome: Liebl, H. (1902.): Epigraphisches aus Dalmatien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes (Beiblatt)*, 5: 5-8, Wien.

5 Satelitska snimka trase rimske ceste koja izlazi iz kaštela (preuzeto s: Google Earth)

Satellite image of the Roman road route existing from the castellum (taken from: Google Earth)

6 Nadgrobni spomenik Sura, konjanika ale Klaudivije nove (foto: I. Glavaš)

Tombstone of Sura, a cavalryman of the Claudius nova cavalry unit (photo: I. Glavaš)

status,⁹ Promona je ostala na razini pagusa što se treba tumačiti kaznom za višegodišnje suprostavljanje Rimljanima.

Natpisima je potvrđeno postojanje pet rimskih pomoćnih postrojbi koje su u različito vrijeme boravile u kaštelu u Kadinoj Glavici; jedne ale i četiri kohorte:

Ala I. *Claudia Nova*

*Surus Sparuci f(i)lius / dom(o) Tribocus / eques alae Claudiae Novae ann(or)um XXX /⁵ stip(endiorum) XIII h(ic) s(itus) e(st) t(itulum) f(ieri) i(ussit) / arbitrato Celati ses/quiplicari(i) heredis.*¹⁰ (sl. 6)

*Vercaius Me/[n?]di f(i)lius eques / ala nova Cla/udia [t(ur)ma?] Ljici[n]i(?) /⁵ domo Varcia/nus anno[r(um) ---] / stupendior(um)!(?) XX(?) / h(ic) s(itus) e(st) posuit Max/¹⁰imus Regini f(i)lius.*¹¹ (sl. 7)

*[-----] / [---]Q[---] / [---] eques alae / [novae] Cla(udiae)] dupli/[car(ius)] annor(um) XL / [stip(endiorum)] XXII h(ic) s(itus) est / [Ti(berius) C]laud(ius) Sabi/[nin]us decurio / [he] res pos(u)it t(estamento) f(ieri) i(ussit).*¹²

9 Počasni spomenik Hadrijanovom generalu Sekstu Miniciju Faustinu Juliju Severu postavlja dekurijsko vijeće (CIL III, 9891 = 2830). Cambi, N. – Glavičić, M. – Maršić, D. – Miletić, Ž. – Zaninović, J. (2007): *Rimska vojska u Burnumu*, Drniš – Šibenik – Zadar, 12-13.

10 CIL III, 3164 = 9816, EDH (HD062295).

11 CIL III, 9796, EDH (HD058349).

12 ILJug, 756, EDH (HD034202).

*[---]C ALA[---] / [---]VAI(?)[---] / [---].*¹³

Kohorta III. *Alpinorum equitata*

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / M(arcus) Iunius / Fadenus / dec(urio) eq(uitum) /⁵ coh(ortis) III / Alpinor(um) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*¹⁴ (sl. 8)

Kohorta I. *Belgarum equitata*

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / C<l=I>(audius) M<a=N>xi<m=A>us / (centurio) coh(ortis) <I=E> Be(l)<g=C>(arum) / v(otum) s(olvit).*¹⁵

Kohorta I. *Lucensium equitata*

*Flavos Bo/uti f(i)lius mil(es) / coh(ortis) I Luce(nsium) / ann(or)um XXXI /⁵ stip(endiorum) X dom(o) / Luco Aug(usta) h(eres) f(aciendum) c(uravit) / h(ic) s(itus) e(st).*¹⁶

Kohorta I. *milliaria Delmatarum*

*[Pro? salute? Imp(eratoris)? domini?] / n(ostr) Sep[t(imi)? Severi? Aug(usti)? ---] / et Genio l[oci] sacrum? / [---]Val(erius) Menophil[us] / |(centurio) coh(ortis) I mil(liariae) cum suis / [-----].*¹⁷

13 CIL III, 9797, EDH (HD058357). Alföldy ovaj posve fragmentirani natpis restituira ovako: *[...de]curio alae Claudiae novae* Alföldy, G. (1962): nav. dj.: 290.

14 CIL III, 2759, EDH (HD062412).

15 CIL III, 13229, EDH (HD064091).

16 CIL III, 9834, EDH (HD061686).

17 CIL III, 9829, EDH (HD061907).

7 Stela Verkaja, konjanika ale Klaudivje nove
(foto: I. Glavaš)

Stella of Vrkaja, cavalryman of the Claudius nova cavalry unit
(photo: I. Glavaš)

8 Žrtvenik Jupiteru koji postavlja Marko Junije Fadeno, dekurion III. kohorte Alpinaca (foto: I. Glavaš)

Votive altar to Jupiter erected by Marc Junius Fadeno, decurion of the III cohort Alpinaca (photo: I. Glavaš)

Nadgrobni spomenik Sura (*Surus*) konjanika ale *Claudia Nova* (CIL III 3164 = 9816) nalazi se uzidan u česmu u centru naselja Kadina Glavica. Preklesan je u donjem dijelu ispod natpisnog polja za potrebe javne česme postavljene 1907. godine (sl. 6). Vlaga i sivi cement kojim je uzidan ugrožavaju kamen tako da je preporučena mjera zaštite vađenje originala i postavljanje replike od kamene prašine (prethodno je potrebno uzeti otisak originala). Pohrana originala moguća je u nadležnom Muzeju grada Drniša. Nadgrobna stela Verkaja (*Vercaius*) konjanika ale *Claudia Nova* (CIL III, 9796) nalazi se uzidana u izvoru Banovača u centru naselja Otavice preko puta kuće Meštović (sl. 7).¹⁸ Velika količina vlage uzrokovala je jaku kalcifikaciju na površini kamena tako da je natpisno polje danas gotovo nečitljivo. Original je potrebno hitno izvaditi, očistiti i pohraniti u nadležnom Muzeju grada Drniša, a na mjesto originala, kao i u prethodnom slučaju, postaviti repliku od kamene prašine. Treći spomenik na otvorenom je žrtvenik Jupiteru koji je postavio Marko Junije Fadeno (CIL III, 2759), a nalazi se u dvorištu obiteljske kuće u centru naselja Kadina Glavica

¹⁸ Već su obavljene načelne konzultacije oko vađenja originala navedenih spomenika i postavljanja replika između Joška Zaninovića ravnatelja Muzeja grada Drniša i nadležnog konzervatora koji je i autor ovog rada.

(sl. 8). Žrtvenik je sačuvan u cijelosti i u odličnom je stanju. Dugoročno bi svakako bilo poželjno žrtvenik premjestiti u arheološku zbirku Muzeja grada Drniša, a vlasnika obešteti. Premještanje spomenika pripadnika rimskih pomoćnih postrojbi, koji se nalaze na otvorenom u naseljima Otavice i Kadina Glavica, u Muzej grada Drniša ne bi predstavljalo narušavanje njihovog izvornog položaja (on je već odavno narušen) jer je njihov arheološki kontekst jasan.

Rekonstrukcija rasporeda pomoćnih vojnih postrojbi u rimskoj provinciji Dalmaciji, pa tako i njihovih pripadnika zabilježenih u logoru pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici, posebice u prvoj polovini prvog stoljeća, predstavlja priličan znanstveni problem koji se mora rješavati prema postojećem relativno malom broju epigrafskih svjedočanstava. Prevladavajuće je mišljenje da je hispanska kohorta *I. Lucensium equitata* prisutna na ovom prostoru u prvoj polovici prvog stoljeća poslije Krista.¹⁹ *Bigeste* su bile vjerojatno matični logor postrojbe,²⁰ a jedno odjeljenje je bilo

¹⁹ Alföldy, G. (1962): nav. dj.: 270, Wilkes, J. (1969): nav. dj.: 473., Cichorius, C. (1900): *Cohors, Pauly-Wissowa Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, IV(7), Stuttgart, col. 310., Spaul, J. (2000.): *Cohors2, The evidence for and a short history of the auxiliary infantry units of the Imperial Roman Army, BAR International Series 841*, Oxford, 82.

²⁰ *Bigeste* - natpisi I. Lucenske kohorte: CIL III, 8486; CIL III, 8492.

raspoređeno u logoru u Kadinoj Glavici. Vojnik Flav, Boutijev sin (*Flavus Bouti filius*) koji se spominje na nadgrobnom natpisu CIL III, 9834 porijeklom je iz grada Lukus Augusti u Hispaniji. Postrojba je vjerojatno došla u logor u Kadinoj Glavici početkom Tiberijeve vladavine zajedno s I. hispanском alom koja je smještena u logoru pomoćnih postrojbi u Burnu.²¹ Iza 42. godine, nakon Skribonijanove pobune, I. hispanска ala odlazi na panonski limes pa je za očekivati da joj se pridružila i kohorta I. *Lucensium equitata*.²² U logoru u Kadinoj Glavici nakon toga je smještena novoustrojena konjanička postrojba ala I. *Claudia nova*. S obzirom na veći broj nadgrobnih natpisa vojnika ale *Claudia Nova* na području Kadine Glavice, Baline Glavice i Otavica možemo pretpostaviti da je ala I. *Claudia nova* imala svoj matični logor u Kadinoj Glavici. Boravak ove postrojbe u tom logoru je bio relativno kratak jer je već 74. godine potvrđeno njeno prisustvo u Germaniji.²³ Prema podacima s rimske vojne diplome pronađene u Saloni pouzdano datirane u 93. godinu, sve do nedavno se smatralo da su nakon odlaska legija stalnu vojnu posadu u provinciji Dalmaciji u tome trenutku činile kohorta III. *Alpinorum equitata* i kohorta VIII. *voluntariorum civium Romanorum*.²⁴ Nakon nedavne objave rimske vojne diplome za postrojbe iz Dalmacije, datirane u 97. godinu za carevanja Nerve, slika se donekle upotpunila: na diplomi se spominju kohorta I. *Belgarum* i postrojba čije je prisustvo u garnizonu Dalmacije bilo dvojbeno – kohorta I. *Alpinorum*.²⁵ Argument za tezu o boravku I. kohorte Alpinaca u Dalmaciji je stela njenog pripadnika Gaja Valerija Prokula (*Caius Valerius Proculus*).²⁶ U novije vrijeme Ivan Matijević osporava čitanje natpisa i misli da se radi o III. kohorti Alpinaca.²⁷ Međutim pojava diplome iz 97. godine koja spominje I. kohortu Alpinaca kao dio stalne vojne posade u Dalmaciji ponovno otvara ovaj problem. Također tu je i fragmentarni natpis CIL III, 14693 iz Salone pripadnika tjelesne straže namjesnika provincije Dalmacije čiju je postrojbu moguće

restituirati kao I. kohortu Alpinaca. Ipak, paleografske karakteristike nadgrobnog natpisa Gaja Valerija Prokula s fotografije rekonstruirane stele, koju u svome radu donosi Matijević, govore u prilog mišljenju da se na steli Gaja Valerija Prokula radi o III. kohorti Alpinaca.²⁸

Osim u Kadinoj Glavici, natpisi III. kohorte Alpinaca pronađeni su u Gračacu kod Skradina i Kapitulu kod Knina.²⁹ U Kapitulu kod Knina nadgrobnni spomenik CIL III, 9907 = 14321⁵ vojnika III. kohorte Alpinaca nađen je zajedno sa spomenicima vojnika XI. legije.³⁰ Nadgrobnni spomenici legionara datiraju se iza 42. godine jer na natpisima legija nosi počasnu titulu *Claudia pia fidelis*. Da je III. kohorta Alpinaca stacionirana u Dalmaciji *equitata* jasno je već preko žrtvenika CIL III, 2759 kojeg u Kadinoj Glavici Jupiteru postavlja dekurion konjaništva Marko Junije Faden (*Marcus Iunius Fadenus*), ali i cijelog niza natpisa iz provincije Dalmacije koji to potvrđuju.³¹ Moguće je da je upravo kohorta III. *Alpinorum equitata*, sa zapovjednim središtem u Burnu, pomoćna postrojba čije je odjeljenje smješteno u logoru pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici nakon odlaska ale *Claudia Nova*.³² U tom slučaju odlazak III. kohorte Alpinaca u Bigeste s ovog prostora zbio bi se vjerojatno 69. godine istovremeno s odlaskom XI. legije iz Burna, ali za to još nema valjanog arheološkog dokaza.³³ U Bigestama je najvjerojatnije krajem prvog stoljeća zamjenjuje kohorta I. *Belgarum*, a kohorta III. *Alpinorum equitata*, s obzirom na nalaze spomenika vojnika te postrojbe, prelazi u logor pomoćnih postrojbi u Andetriju. Krajem 2. stoljeća kohorta odlazi u Panoniju. Najvjerojatniji datum odlaska je povezan s Komodovom reorganizacijom panonskog limesa 184. 185. godine.³⁴ Podaci o nastavku boravka kohorte III. *Alpinorum* u Dalmaciji početkom 3. stoljeća temelje se na natpisu njegovog centuriona Tita Flavija Pompeja (*Titus Flavius Pompeius*) nađenom u Škripu na otoku Braču.³⁵ Međutim, Kirigin je uvjerljivo pokazao da je centurion Tit Flavije Pompej mogao biti poslan s panonskog limesa kako bi nadgledao radove u bračkom kamenolomu gdje se vadio kamen za izgradnju salonitanskog amfiteatra.³⁶

21 Cambi, N. – Glavičić, M. – Maršić, D. – Miletić, Ž. – Zaninović, J. (2007.): nav. dj.: 26.

22 Kohorta I. *Lucensium equitata* je 80. godine potvrđena u Panoniji. CIL XVI, 26, Cichorius, C. (1900.): nav. dj.: col. 310., Spaul, J. (2000.): nav. dj.: 82.

23 CIL XVI, 20., Cichorius, C. (1894): Ala, Pauly–Wissowa Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, I(1), Stuttgart, col. 1237-1238.

24 CIL XVI, 38. U literaturi se kao datum odlaska legija iz provincije Dalmacije uzima 86. godina kada legija IV. *Flavia Felix* iz Burna odlazi u Singidun u Meziji. Vidi o tome: Wilkes, J. (1969.): nav. dj.: 115-117. U novije vrijeme Željko Miletić je pokazao da se boravak veksilacije VIII. legije *Augusta* u Burnu može ograničiti na period nakon odlaska IV. legije najkasnije do stjecanja municipaliteta Burna u doba Hadrijana. Miletić, Ž. (2010.): Burnum – vojničko središte provincije Dalmacije, *Nalazi rimske vojne opreme u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Zagreb, 126-129., Miletić, Ž. (2011.): Production of tegulae in Burnum in the context of building activities, *Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru*, Crikvenica, 270-271. U 2. stoljeću za vrijeme Marka Aurelija, povezano s markomanskim ratovima, u Dalmaciji borave legija II. *Italica Pia* i legija III. *Italica Concordia* čije veksilacije rade na ojačavanju zidina Salone. Wilkes, J. (1969.): nav. dj.: 116-117.

25 Vidi diplomu kod Eck, W.–Pangerl, A. (2007.): Eine Konstitution für die Truppen der Provinz Dalmatien unter Nerva, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 163: 233-238, Bonn. O problemu rasporeda I. kohorte Alpinaca u Dalmaciji vidi Alföldy, G. (1962.): nav. dj.: 260 i Wilkes, J. (1969.): nav. dj.: 471.

26 CIL III, 8762.

27 Matijević, I. (2011.): Natpisi Prve kohorte Belga iz Salone, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 104: 185-194, Split.

28 Matijević, I. (2011.): nav.dj.: 186.

29 Gračac: CIL III, 9886, Kapitulu: CIL III, 9907 = 14321⁵.

30 *Verus Ve[---]/cae <f=I>(ilius) do[mo]/Bodiontius / mil(es) coh(ortis) III[] / Alp(inorum) {a} an[Inor(um) ---] / [---] stip[en]d(iorum) [---]*. Marin Zaninović ispravno primjećuje kako je pripadnik kohorte III. *Alpinorum* iz Kapitula kod Knina dio izvornog kontingenta postrojbe kad su novačeni zapadni Kelti što traje sve do Flavijevaca pa, sukladno tome, natpis datira u prvu polovinu 1. stoljeća. Zaninović, M. (1996a): Kninsko područje u antici, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 241.

31 Vidi popis natpisa vojnika III. kohorte Alpinaca kod Alföldy, G. (1962.): nav. dj.: 290-291.

32 Cambi, N. – Glavičić, M. – Maršić, D. – Miletić, Ž. – Zaninović, J. (2007.): nav. dj.: 30.

33 Cambi, N. – Glavičić, M. – Maršić, D. – Miletić, Ž. – Zaninović, J. (2007.): nav. dj.: 31.

34 Alföldy, G. (1962.): nav. dj.: 265, Wilkes, J. (1969.): nav. dj.: 471-472, Spaul, J. (2000.): nav. dj.: 267.

35 AE 1979, 448. Vidi o tome: Matijević, I. (2011.): nav. dj.: 184 i bilj. 16 i Spaul, J. (2000.): nav. dj.: 268.

36 Kirigin, B. (1979.): Nalaz rimskih natpisa i reljefa kod Škripa na otoku Braču, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 72-73: 132, Split.

9 Pogled na Balinu glavicu
iz smjera Umljanovića
(foto: I. Glavaš)

View of Balina Glavica
from the direction of Umljanović
(photo: I. Glavaš)

Ipak, ne treba odbaciti mogućnost da Marko Junije Fadenio pripadnik III. kohorte Alpinaca u logoru pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici nije boravio tijekom druge polovine 1. stoljeća već je bio dio odjeljenja spomenute kohorte koja je u 2. stoljeću raspoređene u obližnjem logoru u Andetriju.³⁷

Kohorta I. *milliaria Delmatarum* spominje se u Dalmaciji po prvi put na natpisu koji govori o jačanju zidina Salone iz 170. godine u vrijeme cara Marka Aurelija.³⁸ Stvaranje ove pomoćne postrojbe povezano je s markomanskim ratovima kada se, zbog ugrožavanja Dalmacije od strane germanskih plemena Kvada i Markomana, pokazala povećana potreba za ljudstvom. Kohorta je od osnivanja stalno prisutna u Dalmaciji, a izvan provincije su nađena samo dva njena natpisa.³⁹ Zavjetni natpis CIL III, 9829 koji za spas cara Septimija Severa postavlja centurion I. tisućice Delmata Valerije Menofil (*Valerius Menophilus*) sa svojom obitelji datira se između 193. i 197. godine, svega dvadesetak godina od pretpostavljenog osnivanja postrojbe. Nije arheološki potvrđeno gdje se nalazio logor postrojbe. Moguće je da je to upravo logoru pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici koji bi svojim gabaritima potpuno odgovarao zahtjevima takve vojne formacije.⁴⁰ Pošto su se u logoru pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici izmjenjivali pripadnici različitih vrsta *auxilia*, logor je vjerojatno pretrpio određene građevinske

promjene. Ukoliko bi tu bio trajni logor I. tisućice Delmata to bi svakako iziskivalo značajnu nadogradnju logora u odnosu na vojne jedinice koje su u njemu ranije boravile. Nakon odlaska III. kohorte Alpinaca iz logora u Andetriju na panonski limes krajem 2. stoljeća u tom logoru u 3. stoljeću zabilježen je pripadnik veksilacije I. kohorte Belga.⁴¹ U to doba moglo je i u logoru u Kadinoj Glavici boraviti jedno odjeljenje kohorte I. *Belgarum* o čemu svjedoči Jupiterov žrtvenik koji je postavio centurion Klaudije Maksim (*Claudius Maximus*).⁴² Osim u logorima u Kadinoj Glavici i Andetriju, pripadnik ove kohorte Klaudije Peregrin (*Claudius Peregrinus*) zabilježen je i u Burnu gdje postavlja zavjetni žrtvenik Herkulu.⁴³ Skroman broj spomenika kohorte I. *milliaria Delmatarum* i kohorte I. *Belgarum* ne daje nam čvrste osnove za preciziranje vremena u kojem je svaka od ovih postrojbi zauzimala logor pomoćnih postrojbi u Kadinoj Glavici.

MUNICIPIJ MAGNUM I BENEFICIJARIJSKA POSTAJA U BALINOJ GLAVICI

Centar posve neistraženog rimskog grada pod imenom municipij *Magnum* nalazi se na krajnjem jugoistočnom rubu Petrovog polja u Balinoj Glavici u naselju Umljanović.⁴⁴ (sl. 9) Municipij Magna potvrđen je brojnim natpisima,⁴⁵ a dodatni argument za ubikaciju Magna u Balinu Glavicu

37 Alföldy, G. (1962.): nav. dj.: 264., Wilkes, J. (1969.): nav. dj.: 471-472.

38 *Imp(erator)e Caes(are) M(arco) Aur(elio) Anto(nino) Aug(usto) pont(ifice) max(imo) trib(unicia) / pot(estate) XXIII p(atre) p(atriciae) coh(ors) I (milliaria) Del(matarum) / sub cur(a) Grani Fortunati / trib(uni) coh(ortis) eiusd(em) muri p(edes) / DCCC in his turr(is) una.* (CIL III, 1979) O okolnostima osnivanja delmatskih postrojbi za vrijeme Marka Aurelija i programu jačanja salonitanskih bedema vidi kod Zaninović, M. (2007.): *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik, 227-229.

39 CIL V, 707; AE 1995, 1021.

40 Prvi koji ukazuje na Promonu kao mogući logor postrojbe kohorte I. *milliaria Delmatarum* je Geza Alföldy (G. Alföldy (1962.): nav. dj.: 269). Na temelju fragmentarnog građevinskog natpisa CIL III, 12758 iz vremena cara Septimija Severa drži se da je postrojba boravila u logoru pomoćnih postrojbi u Doboju. Vidi o tome: Alföldy, G. (1962.): nav. dj.: 294, Čremošnik, I. (1984.): Rimski castrum kod Doboja, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 39: 23-84, Sarajevo.

41 *Turr[an]t[us] Fir(mus) / vexil(larius) coh(ortis) I Bel(gicae) / Mercurio / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).* (CIL III, 2744) Kohorta I. *Belgarum* *equitata* sudeći prema brojnim natpisima od kraja 1. stoljeća stacionirana je u logoru Bigeste Vidi o tome: Wilkes, J. (1969.): nav. dj.: 472. Natpise I. kohorte Belga u Bigestama vidi kod Alföldy, G. (1962.): nav. dj.: 292-293. Općenito o I. kohorti Belga vidi noviji rad Matijević, I. (2011.): nav. dj.: 183-185.

42 CIL III, 13229.

43 *Herculi sa(crum)] / Claudius / Peregrinu[s] / dec(urio) coh(ortis) I Bel(l)garum v(otum) s(olvit) / l(ibens) m(erito).* (CIL III, 14980), Alföldy, G. (1962.): nav. dj.: 292.

44 O Magnu detaljnije vidi Alačević, J. (1878.): *Il municipio Magnum ed altri luoghi lungo la via Romana da Salona a Burnum*, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, 1: 90 - 92, Split., Alföldy, G. (1965.): *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest, 98., Wilkes, J. (1969.): nav. dj.: 239-240., Glavaš, I. (2010.): Municipij *Magnum*, raskršće rimskih cestovnih pravaca i beneficijarska postaja, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 52: 45-59, Zadar.

45 CIL III, 6565 = 9798 = 14316, CIL III, 14957, CIL XIII, 6538.

10 Satelitski snimak centra municipija Magnum s pozicijom beneficijarske stanice (preuzeto s: Google Earth)
Satellite image of the centre of the Municipium Magnum with the position of the beneficiarii station (taken from: Google Earth)

jest položaj putne postaje *Magnum* na trasi ceste *Salona – Burnum* iz Peutingerove karte (*Salona XVI – Andetrio XIV – Magno VIII – Promona XVI – Burno*).⁴⁶ Drži se da je *Magnum* aurelijevski municipij, ali natpis CIL XIII, 6538 Maksima, sina Dasantovog menzora I. Asturske kohorte s germanskog limesa, koji za sebe kaže da je *“civis Dalmata ex municipio Magno”*, govori o tome da bi *Magnum* municipalitet mogao steći ranije, možda čak u doba Flavijevaca.⁴⁷ *Magnum* funkcionira kao značajno naselje i u kasnoj antici,⁴⁸ a na drugom salonitanskom crkvenom saboru 533. godine teritorij Magna dolazi pod jurisdikciju novoosnovane biskupije u Ludru.⁴⁹ Tek će sustavnim arheološkim istraživanjima biti moguće nešto više reći o načinu na koji je u srednjovjekovlju došlo do prekida života na prostoru centra municipija u Magnu.

Na samom lokalitetu Muzej grada Drniša 2000. godine izveo je pokusne sonde ispod Baline Glavice na lokaciji Krstače, a pisac ovog rada sudjelovao je u rekognosciranju cijelog tog prostora početkom ljeta 2009.⁵⁰ Rekognosciran je prostor koji omeđuje rijeka Čikola na sjeveru, državna cesta D 56 na jugu i Balina glavica na istoku. Sjeverno, na desnoj obali rijeke Čikole minirano je područje. Pokusnim sondama već na maloj dubini uočeni su ostaci arhitekture, a brojne mocire i gomile podno Baline glavice pune šuta i tegula skrivaju starije zidove koji se mjestimično i vide. Na tom prostoru nema bilo kakvih nasada poljoprivrednih

kultura, sve je uglavnom obraslo u travu i šikaru. Mještani Umljanovića su odavno uočili da je podno Baline Glavice zbog postojanja zidova nemoguće saditi poljoprivredne kulture. Eventualnim budućim sustavnim istraživanjima trebalo bi prethoditi istraživanje neinvazivnim metodama kao što je magnetometar koji se, kao sredstvo najsuvremenije tehnologije, već neko vrijeme uspješno primjenjuje na lokalitetu nekadašnjeg legijskog logora u Burnu u blizini naselja Ivoševci.

Temeljem nalaza beneficijarijskih zavjetnih žrtvenika u Magnu je utvrđeno postojanje postaje konzularnih beneficijarija.⁵¹ Beneficijarijske zavjetne žrtvenike 1897. godine pronašao je Marko Vrbatović iz obližnjih Kljaka. Krčeci gomile uz svoju njivu otkrio je zidove, a među njima ulomke žrtvenika. Gomile se nalaze u blizini zapadnog podnožja Baline glavice, a od njih vodi pravilna linija u pravcu nekadašnjeg Vezovića mosta koji se do Drugog svjetskog rata koristio za prijelaz preko Čikole s prostora Baline glavice⁵² (sl. 10). Kako bi se potvrdilo da se ispod gomila, koje je krčio Marko Vrbatović, nalazi svetište kao dio kompleksa beneficijarske postaje u Magnu potrebno je provesti sondažna istraživanja.

U Magnu je pronađeno sedam beneficijarijskih zavjetnih žrtvenika:

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / C(aius) Aemili/us Inge/nuus miles / leg(ionis) XI Cl(audiae) / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)*⁵³

*I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)] / [---] Septi(mius)I[---] / [---]b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) [pro se et?] / [su]is [---] / [v(otum) s(olvit) l(ibens)?] m(erito?)*⁵⁴

*I(ovi) O(ptimo)] M(aximo) / [et Ge]nio / [mun]icipi(i) / [---] Val]er(ius) Sev/[erus] b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) / [leg(ionis) XIII g(eminae)] M(artiae) v(icticris) v(otum) s(olvit)*⁵⁵

*Epo[nae sac(rum)](?) / P(ublius) Ae[l(ius) ---] / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) [leg(ionis) XI] / Cl(audiae) p(iae) f(idelis) [Anto]/nini[anae ---] / [-----]*⁵⁶

*[-----] / [---]I(?)AG[---] / [---]b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) / [v(otum) s(olvit) l(ibens)] m(erito)*⁵⁷

*[-----] / b(ene)f(iciarius) [co(n)s(ularis) pro se et?] / [su]is[---] / [v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)]*⁵⁸

51 Kako funkcionira i gdje je obično smještena beneficijarijska postaja vidi na primjeru stanice u Sirmiju i cijelom nizu beneficijarijskih postaja na germanskom limesu. Jeremić, M. (2006.): Les temples payens de Sirmium, *Starinar*, 56: 170-173, Beograd, Schallmayer, E. (1994.): Die Beneficiarii in Obergermanien, *Der römische Weihebezirk von Osterburken II, Kolloquium 1990 und paläobotanische-osteologische Untersuchungen*, Stuttgart, 161-191.

52 Vidi o tome detaljnije: Glavaš, I. (2010.): nav. dj.: 50.

53 CIL III 9790 = CBFIR 438.

54 CIL III, 14956; CBFIR 432.

55 CIL III 14957 = CBFIR 433.

56 CIL III, 14959 = CBFIR 434.

57 CIL III 14960 = CBFIR 435.

58 CIL III 14961 = CBFIR 436.

46 Tab. Peut, segmentum VI.

47 O tome sam napisao rad "O municipalitetu Magna" koji je tiskan u časopisu *Opuscula archaeologica* u broju 36. za 2012. godinu.

48 "...Item ad aliam partem desuper sunt civitates Decimin, Endetrio, Magnum, Promona..." (Rav. IV, 16)

49 Vidi o tome: Škegro, A. (2007.): The Diocese of Ludrum (Ecclesia Ludroensis), *Povijesni prilozi*, 32: 11-12, Zagreb.

50 Više o tome: Glavaš, I. (2010.): nav. dj.: 47-48.

[-----] / [--- mil(es)] / [leg(ionis) X] IIII [gem(inae) M(artiae) v(ictricis)] / [b(ene)ff(iciarius) co(n)s(ularis) [---] / [-----]]⁵⁹

Natpis Tita Flavija Nikrinijana s posvetom I O M iz Magna mogući je beneficijarijski zavjetni žrtvenik, ali nedostaje upravo najvažniji dio natpisa koji dolazi nakon imenovanja dedikanta:

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / T(itus) Fl(avius) Ni/crinin[ianus] / [-----].⁶⁰

Na žrtvenicima su kako je to uobičajeno najčešće posvete I O M, na jednom je I O M zajedno s Genijem municipija, a jedan zavjetni žrtvenik posvećen je Eponi. Beneficijariji u Magnu pripadnici su legije XI. *Claudia* i legije XIII. *Gemina* s dunavskog limesa. Stalni logor legije XI. *Claudia* je Durostor u Meziji,⁶¹ a legije XIII. *Gemina* Karnunt u Panoniji.⁶² Beneficijarij s natpisa CIL III, 14956 iz Magna postavlja žrtvenik Jupiteru *pro se et suis*, koja se na beneficijarijskim zavjetnim žrtvenicima pojavljuje i u varijanti *pro salute sua et suorum*.⁶³ Izraz se najvjerojatnije odnosi na obitelj beneficijarija, a ne na eventualno ostalo, beneficijariju podređeno osoblje postaje.⁶⁴ Sinovi konzularnih beneficijarija (zajedno s očevima) zabilježeni su kao dedikanti zavjetnih žrtvenika u beneficijarijskim postajama što dobro ilustrira primjer iz mjesta *Pretorium Latobitorum* u Gornjoj Panoniji gdje je bila beneficijarijska postaja:

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] / ceterisq(ue) Dis D[e]/abusq(ue) et G(enio) loc[i] / G(aius) Baeb(ius) Marcell(inus) mil(es) leg(ionis) / X g(eminae) b(ene)ff(iciarius) co(n)s(ularis) cu/m C(aio) Baeb(io) Mar/cello iunior(e) / filio v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito) / Fusco et Dextr(o) co(n)s(ulibus) / VI idu(s) Apriles.⁶⁵

Preciznija datacija beneficijarijskih zavjetnih žrtvenika iz Magna moguća je jedino za žrtvenik koji Eponi postavlja beneficijar Publije Elije (*Publius Aelius*).⁶⁶ Epitet *Antoniniana* XI. legije *Claudia*, koji se javlja na tom natpisu, vezuje se uz vladavinu Karakale (211.-217.) pa bi se u taj vremenski period žrtvenik datirao.⁶⁷ Natpis koji postavlja konzularni beneficijar XI. legije Gaj Emilije Ingenuo (*Caius Aemilius Ingenuus*) okvirno se datira u 2. stoljeće i najstariji je takav natpis iz Magna. Gaj Emilije Ingenuo vojnik XI. legije koji je postavio žrtvenik Jupiteru u svetištu beneficijarijske

59 CIL III 14962 = CBFIR 437.

60 CIL III, 14955. Ovdje se ne radi o Flavijevcima iz 1. stoljeća, nego o natpisu iz kasnog principata. Alföldy, G. (1969.): *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg, 40 i 253.

61 Ritterling, E. (1925.): *Legio, Paulys Real-encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft* XII/2, Stuttgart, col. 1698.

62 Ritterling, E. (1925.): nav. dj.: col. 1738-1739.

63 Evo jednog primjera iz Akvinka: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Aur(elius) Flor(ianus) b(ene)ff(iciarius) / cons(ularis) pro / sal(ute) sua et / suorum / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). (CBFIR 377)

64 Ott, J. (1995): *Die Beneficiaries*, Stuttgart, 107.

65 CIL III, 3903 = CBFIR 347.

66 CIL III, 14959 = CBFIR 434.

67 Za Karakalino imenovanje vidi: Cagnat, R. (1898.): *Cours d'Épigraphie Latine*, Paris, 196.

postaje u Magnu vršio je dužnost konzularnog beneficijarija i u beneficijarijskoj postaji u Skelanima na teritoriju municipija Malvesiatija.⁶⁸ Konzularni beneficijariji su na dužnosti u postaji najčešće šest mjeseci nakon čega idu na novu dužnost u drugu postaju. Funkcija konzularnih beneficijarija koju je moguće arheološki dokazati od vremena Trajana, nakon institucionalne reorganizacije za vrijeme Antonina, postaje standardna karijerna stepenica, naglo raste broj beneficijarijskih postaja, a beneficijarijski sustav poprima svoj prepoznatljivi oblik koji se manifestira u čvršćoj povezanosti beneficijarija s funkcijom u postaji (smanjujući istovremeno njegovu povezanost s namjesnikom provincije).⁶⁹ Tri zavjetna žrtvenika kojima nisu sačuvana imenovanja dedikanata datiraju se okvirno od 2. do 3. stoljeća.⁷⁰ Zavjetni žrtvenik koji Jupiteru i Geniju municipija postavlja Valerije Sever (*Valerius Severus*) konzularni beneficijarij legije XIII. *Gemina* datira se u 3. stoljeće.⁷¹ Prihvaćajući restituciju natpisa Schallmayera i suradnika, natpis konzularnog beneficijarija Septimija (*Septimius*) (CIL III, 14956) datirao bi se također u 3. stoljeće.⁷² Dedicant bi, prema tome, bio legionar s carskim gentilicijem *Septimius* s čim se slaže i Alföldy smještajući natpis u kasni principat.⁷³ Međutim, dopuštena je i restitucija *Septimianus* (prema Kubitschekovoj restituciji natpisa u CIL-u) jer je natpis slabije sačuvan upravo na mjestu imenovanja.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Razlog rekognosciranja prostora podno Baline glavice jest namjera Šibensko-kninske županije da na tom mjestu sagradi hidroakumulaciju. Pozicija hidroakumulacije utvrđena je Prostornim planom Šibensko-kninske županije još 2002. godine, ali je u istom planu naznačena i arheološka zona na širem prostoru Baline Glavice i Umljanovića (sl. 11, 12). Najveći i najvažniji dio hidroakumulacije, koji je trebao poslužiti za natapanje Petrovog polja, nalazio bi se točno podno Baline Glavice upravo u centralnom urbaniziranom dijelu municipija Magna. Poznavajući rezultate sondiranja prostora Baline glavice, dostupnu arheološku izvornu građu i znanstvenu literaturu o tom prostoru, nadležni Konzervatorski odjel u Šibeniku u okviru svojih ovlasti uspostavio je preventivnu zaštitu nad opisanim prostorom kako ne bi došlo do potapanja i trajne devastacije arheološkog nalazišta⁷⁴ (sl. 13). Rješenje o preventivnoj zaštiti arheološke

68 CBFIR 472.

69 Dise, R. L. (1997.): *Trajan, the Antonines, and the Governor's Staff*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 116: 279-281, Bonn.

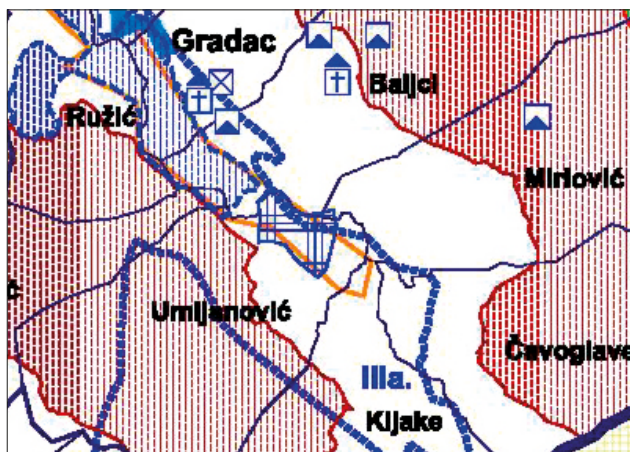
70 CIL III, 14960 = CBFIR 435, CIL III, 14961 = CBFIR 436, CIL III, 14962 = CBFIR 437.

71 CIL III, 14957 = CBFIR 433.

72 CBFIR 432.

73 Alföldy, G. (1969.): nav. dj.: 53.

74 Rješenje je sastavio autor ovog rada kao nadležni konzervator. Ovdje treba napomenuti kako je od usvajanja Prostornog plana Šibensko-kninske županije na problem potapanja prostora Baline glavice učestalo ukazivao ravnatelj Muzeja grada Drniša Joško Zaninović. Njegova inicijativa, na neki način, ubrzala je i donošenje odluke o preventivnoj zaštiti nalazišta.

11 Detalj Prostornog plana Šibensko-kninske županije s pozicijom arheološke zone Umljanović (priredio: I. Glavaš)

Detail of the physical plan of the Šibenik-Knin County with the position of the archaeological zone Umljanović (prepared by: I. Glavaš)

12 Detalj Prostornog plana Šibensko-kninske županije s pozicijom hidroakumulacije podno Baline glavice (priredio: I. Glavaš)

Detail of the physical plan of the Šibenik-Knin County with the position of the hydro-accumulation at the foot of Balina Glavica (prepared by: I. Glavaš)

zone Umljanović ispušteno je 10. prosinca 2008. godine, a kulturno dobro upisano je u Registar zaštićenih kulturnih dobara pod brojem P-3075. Nakon što je i konzervatorskim elaboratom, izrađenim u Ministarstvu kulture, utvrđena vrijednost i prostornost nalazišta odlučeno je da se brana hidroakumulacije pomakne znatno sjevernije tako da prostor podno Baline Glavice više ne bi bio ugrožen. U tijeku je postupak prihvaćanja izmjena i dopuna Prostornog plana Šibensko-kninske županije u kojem su uvažene opisane konzervatorske primjedbe. Na ovom primjeru iz konzervatorske prakse vidljivo je koliko je važan detaljan uvid u prostorno-plansku dokumentaciju i koordinacija između prostornih planera, lokalnih samouprava i konzervatora koja u stvarnosti prečesto izostaje. Umjesto neorganiziranosti i pojedinačnih apela, potreban nam je sustavni rad i stručno kvalitetniji zakonski okvir kojim bi se spriječili učestali pokušaji uzurpacije prostora i kulturnih dobara od strane pojedinaca i lokalnih zajednica na štetu svijetu.

IZVORI

- Tab. Peut. – Tabula Peutingeriana, Codex Vindobonensis 324. (<http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/index.html>)
- Rav. - Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica, Berolini 1860.

KRATICE

- AE - L'Année Épigraphique, Paris.
- CBFIR - E. Schallmayer, K. Eibl, J. Ott, G. Preuss, E. Witkopf, Der römische Weihebezirk von Osterburken I. Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiärer Inschriften des Römischen Reiches, Stuttgart, 1990.,

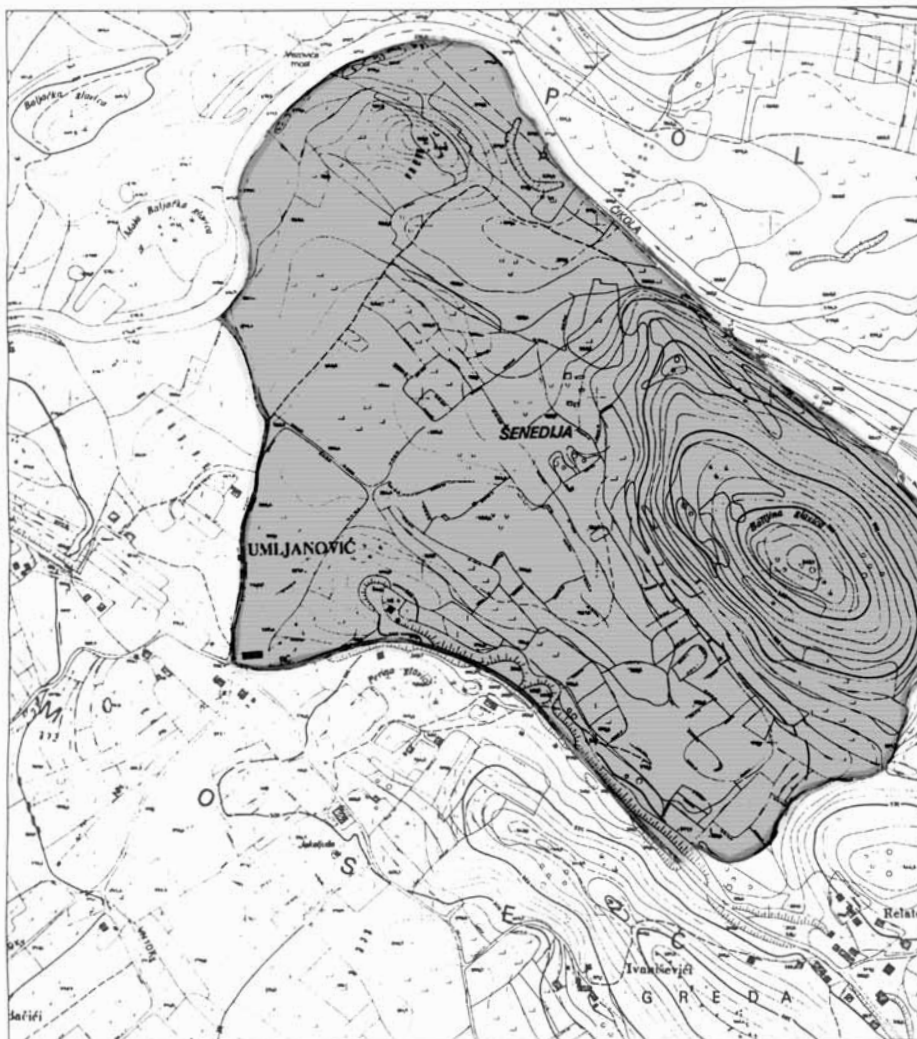
CIL - Corpus inscriptionum Latinarum, Berlin.

EDH - Epigraphische Datenbank Heidelberg, Research Center of the Heidelberg Academy of Sciences, <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh> (posjet / accessed 12 Aug 2011.).

ILJug - A. i J. Šašel, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt (Situla 5, Ljubljana 1963.); Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt (Situla 19, Ljubljana 1978.); Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt (Situla 25, Ljubljana 1986.)

LITERATURA

- Alačević, J. (1878.): Il municipio Magnum ed altri luoghi lungo la via Romana da Salona a Burnum, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, 1: 90 – 92, Split.
- Alföldy, G. (1962.): Die auxiliumstruppen der Provinz Dalmatien, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 14: 259-296, Budapest.
- Alföldy, G. (1965.): *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest.
- Alföldy, G. (1969.): *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg.
- Cagnat, R. (1898.): *Cours d'Épigraphie Latine*, Paris.
- Cambi, N. – Glavičić, M. – Maršić, D. – Miletić, Ž. – Zanimović, J. (2007.): *Rimska vojska u Burnumu, Drniš – Šibenik – Zadar*.
- Campbell, D. B. (2009.): *Roman Auxiliary Forts 27 BC – AD 378*, Oxford.

13 Zona preventivno zaštićene arheološke zone Umljanović na osnovnoj državnoj karti M=1:5000 (priredio: I. Glavaš)

Zone of the preventively protected archaeological zone Umljanović on the basic state map M=1:5000 (prepared by I. Glavaš)

Cichorius, C. (1894.): Ala, *Pauly-Wissowa Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, I(1), Stuttgart, col. 1224-1270.

Cichorius, C. (1900.): Cohors, *Pauly-Wissowa Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, IV(7), Stuttgart, col. 231-356.

Čremošnik, I. (1984.): Rimski castrum kod Doboja, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 39: 23-84, Sarajevo.

Dise, R. L. (1997.): Trajan, the Antonines, and the Governor's Staff, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 116: 273-283, Bonn.

Eck, W.-Pangerl, A. (2007.): Eine Konstitution für die Truppen der Provinz Dalmatien unter Nerva, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 163: 233-238, Bonn.

Glavaš, I. (2010.): Municipij Magnum, raskršće rimskih cestovnih pravaca i beneficijarska postaja, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 52: 45-59, Zadar.

Glavaš, I. – Miletić, Ž. – Zaninović, J. (2010.): Augzilijarni kaštel kod Kadine Glavice, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 3: 71-74, Zagreb.

Jeremić, M. (2006.): Les temples payens de Sirmium, *Starinar*, 56: 167-200, Beograd.

Kirigin, B. (1979.): Nalaz rimskih natpisa i reljefa kod Škripa na otoku Braču, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 72-73:129-142, Split.

Liebl, H. (1902.): Epigraphisches aus Dalmatien, *Jahreshefte des Österreichischen Archaologischen Institutes (Beiblatt)*, 5: 5-8, Wien.

Matijević, I. (2011.): Natpisi Prve kohorte Belga iz Salone, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 104: 181-207, Split.

Miletić, Ž. (2006.): Roman Roads along the Eastern Adriatic: State of Research, *Les routes de l'Adriatique antique. Géographie et économie. Putovi antičkog Jadrana. Geografija i gospodarstvo*, Bordeaux-Zadar, 125-136.

Miletić, Ž. (2010.): Burnum – vojničko središte provincije Dalmacije, *Nalazi rimske vojne opreme u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Zagreb, 113-141.

Miletić, Ž. (2011.): Production of tegulae in Burnum in the context of building activities, *Rimske keramičarske i*

- staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru*, Crikvenica, 263-277.
- Ott, J. (1995.): *Die Beneficiarii*, Stuttgart.
- Periša, D. (2008.): Je li delmatsko područje presjekao rimski limes?, *Archaeologia Adriatica*, 2,2: 507-517, Zadar.
- Ritterling, E. (1925.): Legio, *Paulys Real-encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft XII/2*, Stuttgart, col. 1329-1838.
- Sanader, M. (2002): Tilurium, Burnum, Bigeste. Novi prilog dataciji Delmatskog limesa, *Arheološke studije i ogledi*, Zagreb, 120-128.
- Schallmayer, E. et. al. (1990.): *Der römische Weihebezirk von Osterburken I, Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiarii-Inschriften des Römischen Reiches*, Stuttgart.
- Schallmayer, E. (1994.): Die Beneficiarii in Obergermanien, *Der römische Weihebezirk von Osterburken II, Kolloquium 1990 und paläobotanische-osteologische Untersuchungen*, Stuttgart, 161-191.
- Spaul, J. (2000.): Cohors², The evidence for and a short history of the auxiliary infantry units of the Imperial Roman Army, *BAR International Series 841*, Oxford.
- Škegro, A. (2007.): The Diocese of Ludrum (Ecclesia Ludroensis), *Povijesni prilozi*, 32: 9-24, Zagreb.
- Tončinić, D. (2011.): *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije*, Split.
- Wilkes, J. (1969.): *Dalmatia*, London.
- Zaninović, M. (1996.a): Kninsko područje u antici, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 230-247.
- Zaninović, M. (1996.b): Vojni značaj Tilurija u antici, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 280-290.
- Zaninović, M. (2007.): *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik.
- Zaninović, M. (2010.): Rimska vojska u Iliriku, *Nalazi rimske vojne opreme u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Zagreb, 13-30.

Summary

APPENDICES TO THE ANCIENT TOPOGRAPHY OF PETROVO POLJE ENCAMPMENT OF ROMAN AUXILIARY TROOPS IN KADINA GLAVICA, MUNICIPIUM MAGNUM AND BENEFICIARII STATION IN BALINA GLAVICA

The most important sites from the Roman period in Petrovo polje, east of the town of Drniš are the Roman auxiliary troop encampments in Kadina Glavica in the northern part of Petrovo polje and the Municipium Magnum and beneficiarii station at the far end of the south-eastern part of Petrovo polje in Balina Glavica in the settlement of Umljanović. By their characteristics these are two completely different: a strictly utilitarian military camp and a fast growing civil settlement along the main road. The presence of a cavalry unit and four cohorts was registered in the auxiliary troop encampment in Kadina Glavica. They include: cavalry unit I. *Claudia Nova*, cohort I. *Lucensium equitata*, cohort III. *Alpinorum equitata*, cohort I. *Belgarum equitata* and cohort I. *millitaria Delmatarum*. The Roman auxiliary troops according to existing epigraphic records were probably continually deployed at the encampment at Kadina Glavica from the first half of the 1st century to the 3rd century. The Municipium *Magnum* as a significant settlement in the interior of Roman Dalmatia existed to late antiquity. Even at small depths the test probes depicted architectural remains and numerous dry

stone walls while heaps at the foot of Balina glavica full of rubble and tegulae concealed older walls that were partly visible. After the departure of the legions a beneficiarii consularis statione was established in which members of the legion XI *Claudia* and legion XIII *Gemina* from the Danube limes were deployed. The most common inscriptions on the altars, in line with tradition, were the letters I O M, while on one of them the letters I O M were inscribed together with the genius of the Municipium while another altar was devoted to Epona. The site at the foot of Balina Glavica where beneficiarii votive alters were placed in the shrine of the beneficiarii station complex is known. The area of the former encampment of the auxiliary military troops in Kadina Glavica and Municipium Magnum at Balina Glavica is completely unexamined which presents a real challenge to archaeology particularly because no later settlement was developed there. Traditional excavations should be preceded by the use of the latest technology which would enable non-invasive archaeology and a precise insight into archaeological layers without excavation.